EUGENIA MINCU

Universitatea de Stat
de Medicină şi Farmacie
„Nicolae Testemiţanu” (Chişinău)

DUBLETELE GRECO-LATINE ÎN DEZVOLTAREA LIMBAJULUI MEDICAL

Abstract. Greek – Latin doublets are established in the period of Greek – Latin bilingualism, starting with 1st century BC. In the medical language multiple doublets of the following type are attested: lat. *cor, cordis, n* = gr. *kardia* „heart”; lat. *abdomen, inis, n* (lat.) = gr. *lapara* „abdomen”; lat. *digitus, i, m* = gr. *dactylus, i, m* „finger”. Latin variants have an predicted role in anatomical terminology, those with Greek origin become usually elements of the compound terms which are used in the clinical twerminology.

Investigation of the history of terminology formation can be considered difficult, but it offers the advantage of understanding and explaining of a scientific term, which is used in medicine or in another field of activity. Knowing the meanings of scholar units with Greek – Latin origin offers the possibility of conscious assimilation of a new term considered unknown at the first sight.

Keywords: *neologizing, Greek – Latin doublets, affixoid, lexical units, variability phenomenon.*

Dubletele greco-latine se stabilesc în perioada bilingvismului greco-latin, începând cu sec. I *ante Chr*. [1, p. 118]. Multe cuvinte de origine grecească au fost atât de bine integrate în structura limbii latine, încât au putut servi ca bază de derivare în compunere, conversiune etc. În literatura de specialitate se atestă noţiunile de *echivalente corelative*, *dublete sinonimice*, *sinonime absolute* [2, p. 38].

În continuare ne propunem să analizăm dubletele lat. *digitus, i, m* = gr. *dactylus, i*, *m* „deget” şi lat. *manus, us, f* = gr. *kheir*, *-ros,* „mână”.

Variantele latineşti *digitus, i, m* au format terminologia anatomică (se ştie doar că limba latină are statut de „limbă de comunicare” prin excelenţă la lecţiile de anatomie în procesul de însuşire a cunoştinţelor din domeniul medicinii: *digitus maior, manus sinistra* etc.) şi s-au înscris în vocabularul fundamental al limbii române: „...cu mâna cu cinci degete cu unghii... mânule omului” (D. Cantemir) [3, p. 60], „mânuli”, „degetul arătătoriu” (M. Costin) [4, p. 44] [4, p. 327], „scădere de degete” (M. Costin) [4, p. 235] etc.

Mâna este un semn regal, un instrument de stăpânire şi un simbol de dominaţie. Este simbolul puterii şi al demnităţii. Mâna şi degetele sunt raportate la cunoaşterea, la capacitatea de a face „lucruri”. Variantele greceşti *dactylus, i, m* „deget” şi *keir, kir* „mână” sunt elemente de formare, în special, a termenilor complecşi, utilizaţi cu predilecţie în terminologia clinică:

BDD-A6744 © 2014 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 14:37:27 UTC)

• *cheir(o)-, -cheirie / chir(o)-, -chiri*, „mână";
• *dactil(o)-, -dactil, -dactilie*, „deget".

Etimologie. Se consideră că înțelesul „cultismului" *cheir(o)-, -cheirie / chir(o)-, -chirie* se leagă de cel al săgeții şi ne reaminteşte că numele Chiron, Săgetătorul, a cărui ideogramă este o săgeată, vine de la cuvântul *mână* [5].

Chiron este zeul thessalian al vindecării, dar, în mitologia greacă de mai târziu, supraviețuieşte ca unul dintre centauri. Atunci când Chiron s-a născut jumătate cal şi jumătate om, Philyrei i-a fost aşa de ruşine încât l-a abandonat într-o peştera şi iată prima traumă psihică din mitologie, rana sufletească a lui Chiron. Centaurul Chiron a învățat arta muzicii şi arta vindecării naturopate şi homeopate şi şi-a dezvoltat abilitățile de luptător la tirul cu arcul, la vânătoare, inițiindu-se astfel în arta războiului. Confruntându-se cu provocări dificile, de fiecare dată şi-a depăşit limitele impuse sieşi şi a atins o mare înțelepciune în multe domenii ale vieții [6].

Se consideră că de la numele Chiron derivă şi termenii *chirurg, chirurgie*: < lat. *chirurgia*, care înseamnă „mână de lucru" [7]; < lat. *chirurgia* < gr. *cheirourgía*, compus din *keír* „mână" + *ergon* „lucru" [8] şi care s-ar putea traduce drept practica utilizării mâinilor. În medicină chirurgul este medicul care tratează „cu mâinile" prin intervenții chirurgicale, iar chirurgia este specialitate medicală în care maladiile sunt tratate „cu mâinile".

Elementul savant *dactil(o)-, -dactil, -dactilie*, de asemenea, face trimitere la mitologia antică. Dactilii, în număr de cinci, se considerau a fi ființe demonice care locuiau pe muntele Ida în Frigia (Crita, Asia Mică) pe timpul cultului Reia-Kibela. Se crede că Dactilii au descoperit prelucrarea fierului, după cum arată şi numele acestora: *Kelimys* (de la „a topi"), *Damnamenei* (de la „a îmblânzi"), *Akmon* (de la „nicovală") etc. De asemenea, aceştia se consideră a fi organizatorii Jocurilor Olimpice din Eliade [9].

Cu statut de lexem autonom *dactil* se utilizează în metrica modernă, fiind preluat din cea greco-latină: „picior compus din trei silabe, prima lungă şi celelalte două scurte".

Elementele savante *dactil(o)-, -dactil, -dactilie* şi *cheir(o)-, -cheirie / chir(o)-, -chirie* – formanți de termeni compuşi

Elementele savante *dactil(o)-, -dactil, -dactilie* şi *cheir(o)-, -cheirie / chir(o)-, -chirie* contribuie la formarea terminologiei mai multor domenii de activitate, inclusiv al celui medical. Ambele „cultisme" s-au manifestat ca afixoide (poziție primară sau secundară într-un termen compus).

În *Marele dicționar de neologisme* (MDN) [10] s-au atestat 22 de termeni ce conțin prefixoidul *dactil(o)-*, dintre care:

• *dactil(o)-*[1], sens primar „deget": *dactiloplastie* „operație de chirurgie plastică pentru refacerea degetelor distruse", *dactilomegalie* „hipertrofie a degetelor" etc. (medicină) – 5 termeni;

BDD-A6744 © 2014 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 14:37:27 UTC)

• *dactil(o)-*[2], sens înnobilat „semne cu degete”, „aparate cu clape”: *dactilofazie* = *dactilogie* „mijloc de comunicare între surdomuţi, constând din semne convenţionale făcute cu ajutorul degetelor” (medicina defectologică) – 3 termeni;

• *dactil(o)-*[3], sens înnobilat „amprentă digitală”: *dactilogramă, dactiloscopie* etc. (jurisprudenţă) – 3 termeni;

• *dactil(o)-*[4], sens înnobilat „maşină de scris”: *dactilograf, dactilografiere* etc. (lucrări de secretariat) – 6 termeni;

• *dactil(o)-*[5], sens înnobilat „palmă”: *dactilomanţie* etc. (chiromanţie) – 1 termen.

Utilizarea interdisciplinară a afixoidului indică disponibilitatea acestuia de a acoperi vidul informaţional prin includeri semantice, care, în final, generează şi modificări de concept.

S-au atestat opt termeni în care elementul în cauză are statut de sufixoid şi în care se menţine sensul primar „deget, se referă la deget / degete” – *anhilodactilie* „diformitate prin sudura patologică a degetelor”; *anizodactilie* „inegalitate a degetelor”; *brahidactilie* „malformaţie congenitală caracterizată prin scurtimea degetelor”. Pentru al doilea element *cheir(o)-, -cheirie / chir(o)-, -chirie* s-au atestat în MDN optsprezece termeni pentru prima poziţie în termen, dintre care cinci, cu sens de „mână”, se utilizează în medicină: *cheiralgie* „sindrom caracterizat prin dureri ale mâinilor”; *cheirospasm* „mişcare convulsivă a mâinii” etc.

Înnobilările de sens se înregistrează fie odată cu utilizarea „cultismului” în subdisciplinele medicale, fie în alte domenii de activitate:

• *chir(o)-*[1] „deget şi mână”: *chiromegalie* „hipertrofie a degetelor şi a mâinilor” (medicină); *cheironomie* „gen de dirijat coral prin mişcările mâinilor şi degetelor” (muzică bisericească etc.) – 5 termeni;

• *cher((o)-*[2] „police”: *cheroplastie* „refacere chirurgicală a policelui distrus” (medicină) – 1 termen;

• *chir(o)-*[3] „palmă”: *chiromant* „ghicitor în palmă” – 2 termeni;

• *cheir(o)-*[4] „scris”: *cheirofobie* „teamă patologică, fobie de a scrie” (medicină) – 2 termeni;

• *chir(o)-*[5] „semnătură”: *chirograf* „document sub semnătură privată”; *chirografar* „(persoană) care deţine un drept personal de creditor pe baza unui act sub semnătură privată” (jurisprudenţă) – 2 termeni;

• *cheir(o)-*[6] „aripă”: *cheiropter* „ordin de mamifere cu aripi membranoase” (biologie) – 1 termen.

Sunt situaţii în care se atestă o sinonimie a elementelor: *chiromanţie* = *dactilomanţie*, ambele au sens de „palmă”.

Limita semantică a cuvântului alcătuit prin afixoidare depinde direct de numărul de afixoide din care este alcătuit. Ataşarea unui nou afixiod deschide o nouă limită semantică, completând semnificaţia întregului cuvânt:

• *chiralgie* (*chir-* < gr. *keir* „mână” + *-algie* < gr. *algos* „durere”) – „durere în extremităţile mâinilor”.

BDD-A6744 © 2014 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 14:37:27 UTC)

• *chiropodalgie* (*chir-* < gr. *keír* „mână” + *-pod-* < gr. *pous*, *podos* „picior” + *-algie* < gr. *algos* „durere”) – „durere în extremităţile mâinilor şi picioarelor”.

• *chirobrahialgie* (*chir-* < gr. *keir* „mână” + *-brahi-* < gr. *brakhion* „braţ” + *-algie* < gr. *algos* „durere”) – „durere în mâini şi în braţ”.

Astfel, fiecare segment lexical oferă noi nuanţări semantice, iar cuvântul format prin conjuncţie afixoidală este expresia a două tendinţe: a) subtilizarea, concretizarea anumitor entităţi ale realiilor; b) economia verbală care dictează forma concisă a termenului.

Relaţiile semantice

Existenţa dubletelor greco-latine favorizează stabilirea unor relaţii semantice de sinonimie între segmente lexicale aparte ale cuvântului format prin afixoidare.

1. Relaţii de sinonimie:

a) relaţii de sinonimie pentru elementul prim al cuvântului: *grafofobie* = *cheirofobie* „teamă patologică, fobie de a scrie”;

b) relaţii de sinonimie pentru elementul secund al cuvântului: *dactilologie* = *dactilofazie* „mijloc de înţelegere (între surdomuţi) prin semne convenţionale făcute cu degetele”.

2. Relaţii de antonimie:

a) relaţii de antonimie pentru elementul prim al cuvântului: *microdactilie* „malformaţie a degetelor caracterizată prin dezvoltare insuficientă” ≠ *macrodactilie* „dezvoltare exagerată a degetelor”.

3. Relaţii de paronimie. În aria elementelor savante supuse analizei se atestă următoarele relaţii de paronimie:

a) Relaţii de paronimie atestată în variantele elementului savant *cheir(o)-, -cheirie / chir(o)-, -chirie* „mână”.

În terminologia medicală se utilizează, în special, varianta *chier(o)-,* care a conservat sensul primar al elementului „mână”: *cheirospasm* „mişcare convulsivă a mâinii”, *cheiralgie* „sindrom caracterizat prin dureri ale mâinilor” etc. A doua variantă *chir(o)-* unifică sensuri înnobilate ale elementului: *chiromant, chirograf* etc., înregistrate şi în alte domenii de activitate.

b) Relaţii de paronimie atestate în raport cu alte elemente savante:

Chero- „veselie, voioşie” (< fr. *chéro-*, cf. *gr. kairein*, „a se înveseli”).

Cheir(o)- „mână” (*gr. kheir*, *-ros* „mână”).

Hiero- „sfânt”, „sacru” (gr. *hieros* „sfânt”).

• *Cheirofobie* (*cheiro-*, gr. *kheir*, *-ros* „mână” + *-fobie*, gr. *phobos* „frică”) – „fobia de a scrie”.

• *Cherofobie* (*chero-*, gr. *kairen* „a se înveseli” + -fobie, gr. *phobos* „frică”) – „aversiune patologică faţă de veselie, de buna dispoziţie”.

• *Hierocraţie (hiero-*, gr. *hieros* „sfânt”, „sacru”+ *-craţie*, gr. *kratos* „putere, conducere” – „formă de conducere a societăţii primitive şi feudale în funcţie de obiectivele spirituale ale unei confesiuni dominante”.

BDD-A6744 © 2014 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 14:37:27 UTC)

Unele concluzii. Investigarea procesului istoric de formare a terminologiilor este o muncă destul de anevoioasă, dar care ne oferă avantajul înțelegerii şi explicării unui termen ştiințific, utilizabil în medicină sau într-un alt domeniu de activitate. Aceste cunoştințe ne oferă, de asemenea, posibilitatea asimilării conştiente a unui termen nou, la prima vedere necunoscut, prin cunoaşterea sensurilor pe care le conțin elementele savante de origine greco-latină. Efectuarea analizei complexe a dubletelor lat. *digitus, i, m* = gr. *dactylus*, *i*, *m* „deget" şi lat. *manus, us, f* = gr. *kheir*, *-ros,* „mână", conturează valențele semantice ale acestora în funcție de solicitările denominative ale domeniilor de activitate.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Bârlea, G. *Introducere în studiul latinei creştine*. Bucureşti: Editura Grai şi Suflet – cultura rațională, 2000.

2. Melnic, V. *Terminologia clinică în limba latină*. Chişinău: Casa Limbii Române, 2002.

3. Cantemir, D. *Istoria Ieroglifică,* roman alegoric. Chişinău: Tipografia Centrală, 1987.

4. *Letopiseţul Țării Moldovei* (îngrijirea textelor de Tatiana Celac). Chişinău: Editura Hyperion, 1990.

5. Chevalier, J., Gheebrant, A. *Dicționar de simboluri* (în trei volume). Bucureşti: Editura Artemis, 1995, vol. I, A-D. – 504 p.; vol. II, E-O. 424 p.; vol. III, P-Z.

6. http://ro.wikipedia.org/wiki/Chiron. Balaci, A. *Mic dicționar de mitologie greacă si romană*. Bucureşti: Editura Mondero, 1992.

7. http://www.medicalparkromania.com/2/chirurgie-generala.html

8. http://ro.wiktionary.org/w

9. Кун, Н. *Словарь-справочник. Мифы народов мира. Мифы Древней Грециии*. EdwART, 2009./ Реальный словарь классических древностей. http://slovarionline.ru / slovarliteraturovedcheskih terminov /page/daktil.78

10. Marcu, F. *Marele Dicționar de Neologisme*. Bucureşti: Editura Saeculum I. O., 2000, 960 p.

11. Banay, G. *Introduction to Medical Terminology*. Ph. D.: Librarian, Worcester State, January 1948.

BDD-A6744 © 2014 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 14:37:27 UTC)